

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼ

ՄՈՎՍԵՍ ԴԵՄԻՐՅԱՆ

Իր ավանդույթներին հավատարիմ ու անցյալին ուղղորդված հասարակությունը դատապարտված է չգոյության: Իր ներկային ուղղորդված հասարակությունը դատապարտված է լճացման: Եվ միայն այն հասարակությունն է ընդունակ զարգանալու, որն ուղղորդված է դեպի ապագա:

Առնուլդ Թոյնբի

Մասնագիտական գրականության մեջ ընդունված է ինքնությունը բնութագրել որպես մարդու (մարդկանց խմբի, հանրության) ինքնանույնականացումների ամբողջություն: Նույնքան ընդունված է, որ ինքնության ձևավորման ընթացքում մեծ դեր է խաղում բարոյականը՝ պատմական զարգացման արդյունքում ձևավորված պատկերացումների և վարքի նորմերի ամբողջությունը: Ինքնության ձևավորման ընթացքում կարելի է առանձնացնել գործոնների երկու խումբ՝ ավանդական և ժամանակակից: Ավանդական գործոնների շարքին են դասվում լեզուն, միասնական պատմությունն ու պատմական հիշողությունը, մշակութային ավանդույթներն ու սովորույթները: Այս գործոնների ազդեցությամբ ձևավորվող ինքնությունը արժևորվում է որպես փոփոխվող պայմաններում սեփական (անձնային, հանրային) «ես» - ը չկորցնելու հիմնական միջոց: Ինչ վերաբերում է ավանդական ինքնության բարոյական բնութագրությանը, ապա որքանով որ այս ինքնությունը ձևավորվում է պատմական երկար ժամանակահատվածում, հիմնականում՝ առանց ուղղորդման, տարերայնորեն, այդքանով այստեղ միախառնված են ժողովրդական ու կրոնական, բարոյական պատկերացումներն ու վարքի նորմերը:

Ինքնությունն արտահայտվում է արժեքային բովանդակությանը գաղափարական և կիրառական նշանակություն (ելք) տալու միջոցով: Առհասարակ, ինքնության ձևավորման գոյաբանական հիմքերի շարքում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում տվյալ հանրություն կիրառվող «խաղի կանոնները»՝ մտածելակերպի ու ապրելակերպի նորմերը: Վերջիններիս էկզիստենցիալ նշանակության հիմնավորումը ստեղծում է տվյալ հանրության արժեքային կողմնորոշման չափանիշներն ու արժեքահամակարգը: Այդ արժեքները, ամենայն հավանականությամբ, գործում են առավելապես *համոզմունքի* մակարդակում և դրսևորվում են գաղափարախոսության և պրակտիկ կենսագործունեության տեսքով:

Համաշխարհայնացման ժամանակակից գործընթացներին և արագ փոփոխվող իրականությանը հարմարվելու հասարակության կազմակեր-

պական ներքին կարողությունները պարզելու նպատակով անհրաժեշտ է հասարակական կենսակերպը ենթարկել ռացիոնալ վերլուծության և արժևորման: Նման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ավանդական հասարակություններում գերակշռող է ավանդական մշակույթը, որն արտահայտվում է առավելապես վարքի նորմերի մշակման և այդ նորմերը սերնդե - սերունդ փոխանցելու մեջ: Այդ փոխանցումը տեղի է ունենում ոչ այնքան կրթության և սոցիալականացման այլ միջոցների, որքան նույնչափ ավանդական դաստիարակության ճանապարհով: Պայմանականորեն կարելի է ասել, որ ավանդական հասարակություններում մարդկանց սոցիալականացման առաջնային «բնագավառը» մշակութային է:

Ավանդական մշակույթը կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման *կայուն* (ստատիկ) *մոդել է*, որում նախասահմանված են իրադարձություններն ու վարքի նորմերը: Այդ մոդելում կյանքը հանդես է գալիս որպես մի *վիճակ* (ոչ թե *գործընթաց*), որին վերադառնալու խնդիր ունի, մասնավորապես, ազգային - մշակութային ժամանակակից վերածնունդը: Ստատիկ վիճակում գտնվող ավանդական մշակույթը դժվար է ենթակվում փոփոխությունների, հետևապես նաև՝ արդիականացման, քանի որ դարերի ընթացքում կայացած ավանդույթների, մտածելակերպի ու ապրելակերպի նորմերի ցանկացած փոփոխություն ընկալվում է որպես ինքնութանը սպառնացող վտանգ: Պետականության երկարատև բացակայության կամ պատմական այլ պայմաններում հանրային ներքին կյանքի կազմակերպման գերխնդիր ունեցող ավանդական մշակույթը, որպես կանոն, հակված է արտաքին աշխարհից մեկուսի գործառնելու տրամաբանությանը: Ի դեպ, վերջինս չի հակասում ժամանակակից հասարակագիտության մեջ մշակույթի գործառնության լայնորեն կիրառվող սիներգետիկական մեկնաբանությանը, ըստ որի՝ որևէ համակարգի (տվյալ դեպքում՝ մշակույթի, հանրության) ներսում կարգավորվածությունը հնարավոր է միայն արտաքին կապերում կարգավորվածության նվազման, այն է՝ ապակարգավորվածության (էնտրոպիայի) ավելացման հաշվին: Պատմական որոշակի ժամանակահատվածում մշակույթի նման գործառնությունը հանգեցնում է մշակույթի ստատիկ մոդելի ձևավորման, որում արտաքին աշխարհի հետ տեղեկատվական շփումը հասցված է նվազագույնի:

Մինչդեռ համաշխարհայնացման գործընթացների մեջ ներքաշված ազգային - մշակութային մոդելներն այլևս դատապարտված են «վիճակից» վերածվելու «գործընթացի», կյանքի ստատիկ մոդելից անցում կատարելու *դինամիկ* մոդելին, որպեսզի ապահովեն իրենց կենսունակությունը: «Այն պարզ պատճառով, որ ապագայի մարտահրավերներից այլևս որևէ ազգ պատասպարվելու տեղ չունի, նշանակում է՝ բոլոր ազգերն էլ բառացիորեն դատապարտված են լինելու ժամանակակից: Յետևաբար, կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման ազգային մշակույթները ևս պետք է արդիականացվեն»¹: Միևնույն ժամանակ ակնհայտ է, որ համաշխարհայնացման հակասական բնույթն առավել ակնհայտ դրսևորվում է կյանքի կազմակերպման *գյուղական* (ավանդական) ու *քաղաքա-*

¹ **Հարությունյան Էդ. Ա.**, Հայկական շարունակականություն. գործառնության հուսալիության հիմնահարցը, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», №1 (115), Եր., 2005, էջ 3:

յին (քաղաքական) մոդելների և նրանց առանցքը կազմող *բարոյական* պատկերացումների համեմատական վերլուծության մեջ:

Ահավասիկ, որքան հասարակությունը կապված է համայնքային կապերով, որքան քիչ է ղեկավարվում քաղաքակրթական նորմերով, այնքան ավելի հեշտ է նրա անդեն զանգվածին պարուրել կրոնական կամ հայրենասիրական գաղափարախոսության միասնական «շղարշով»: Նման հասարակության անդամների մեջ խորապես արմատավորված է այսպես կոչված *ավանդական* բարոյականությունը, որն ամբողջական տեսք է ստանում սոցիալ - մշակութային համակարգում և դառնում *վարքի նորմ*²: Ավանդական բարոյականության գործառնության ոլորտն առավելապես գյուղն է, գյուղական համայնքը, որի կենսակերպն արմատապես տարբերվում է քաղաքային կյանքից և առավելապես նպաստում է ավանդական մշակույթի վերարտադրմանը և ոչ թե նրա քննադատական վերլուծությանն ու փոփոխմանը: Համայնքային կենսակերպը կապված է միօրինակ, տարիների և նույնիսկ ամբողջ կյանքի ընթացքում չփոխվող աշխատանքի հետ: Այս առումով, ավանդական հասարակության գերխնդիրներից մեկը սովորույթների ու բարքերի վերարտադրությունն է՝ անցյալի կենսակերպի կրկնությունը ներկայում և ապագայում: Դրանով իսկ ստեղծվում է հասարակական հարաբերությունների այն նվազագույն գոյաբանական հիմքը, որն անհրաժեշտ է հասարակական տվյալ կենսակերպը վերարտադրելու համար: Համապատասխանաբար, վերարտադրվող գոյաբանական հիմքը նաև ավանդական արժեքների (ավանդույթների, բարոյական պատկերացումների) վերարտադրության բնագավառ է:

Բարոյական ինքնության արդիականացման խնդիրն առնչվում է նաև գլոբալացման պայմաններում սոցիալական և ավանդական - մշակութային ոլորտների փոխհարաբերության հետ: Բանն այն է, որ գլոբալացման հետևանքով սոցիալական ոլորտն արագ փոփոխվում և վերակազմավորվում է, փոխվում է նաև տնտեսական, քաղաքական, իրավական հարաբերությունների բնույթը: Մինչդեռ ավանդական - մշակութային հարաբերությունների բնագավառում արդիականացմանը միտված փոփոխություններ գրեթե չեն կատարվում: Վերջինիս պատճառը, թերևս, այն է, որ ավանդական հասարակություններում գերիշխում է հասարակական գիտակցության առօրյա - կենցաղային մակարդակը: Առավել վառ դա դրսևորվում է, թերևս, բարոյական գիտակցության պարագայում, որտեղ առօրյա - կենցաղային մակարդակը կազմող ավանդույթները, սովորույթները, արժեքներն ու գնահատման չափանիշները գերակա մշակություն ունեն ավանդական հարաբերությունների կազմավորման և կազմակերպման մեջ: Իսկ բարոյական գիտակցության առօրյա - կենցաղային և տեսական մակարդակների միջև հիմնական տարբերությունը դրանցում հասարակական երևույթների արտացոլման խորությունն է: Այսպես, բարոյական գիտակցության առօրյա - կենցաղային մակարդակում գործ ունենք մարդկանց միջև կենցաղային, ավանդական, ամեն օր կրկնվող հարաբերությունների և դրանց գնահատման ու արժևորման

² См. Арутюнян Ю. В., Дворожева Л. Н., Сускова А. А. Этносоциология. М., 1998, էջ 217:

նույնքան ավանդական սկզբունքների հետ: Գիտակցության այս մակարդակում «իշխում է» էմպիրիզմը, ըստ որի՝ բարոյականության մասին պատկերացումներն անմիջապես ածանցվում են կենսափորձից: Մինչդեռ բարոյական գիտակցության տեսական մակարդակում գործ ունենք հասկացությունների ու կատեգորիաների և, հետևաբար, հասարակական երևույթների էության արտացոլման հետ: Բարոյական գիտակցության առօրյա մակարդակը զերծ չէ նաև դոգմատիզմից, մինչդեռ տեսական մակարդակում գործ ունենք ռեֆլեքսիայի և քննադատության հետ: Ավանդական հասարակություններում, ըստ էության, չի ձևավորվում բարոյական գիտակցության տեսական մակարդակում խնդիրները քննարկելու ավանդույթ: Բայց ոչ միայն ավանդույթ, այլև, կարծես, կարիք կամ, այլ կերպ ասած, սոցիալական պահանջ կամ պատվեր չկա: Ավանդական հասարակությունները, լինելով առավելապես փակ համակարգեր, ներսում ծագող այլախոհության կամ դրսից համակարգի մեջ ներթափանցող տեղեկատվության միակողմանի, այլընտրանքներ չճանաչող իմաստավորում և արժևորում կատարելով, պահպանում են դոգմատիզմն ու կարծրատիպային մտածողությունը, այն դեպքում, երբ հասարակական համակարգերի զարգացումը մեծապես պայմանավորված է հակակշիռների կիրառման հնարավորություններով (ազատականացվող հանրային հարաբերությունները հակակշռվում են իրավական նորմերով, ազատության աճը՝ պատասխանատվության բարձրացումով և այլն): Գիտակցության մեջ նմանատիպ փոփոխությունների իրականացումը բարդ է, քանի որ ավանդական հասարակություններում «գիտակցությունն անփոփոխված է կեցության մեջ»³, և հենց այդ պատճառով գիտակցության մեջ գերիշխում է կենցաղային մակարդակը, ինչը չի նպաստում տեսական մակարդակում երևույթների իմաստավորման և արժևորման սոցիալական պահանջի ձևավորմանը:

Հասարակական փակ համայնքներն ապրում են դարավոր ավանդույթներով, մինչդեռ քաղաքացիական հասարակություններին բնորոշ է հարմարավետության սկզբունքը: Քաղաքացիական կենսակերպն ավելի հեղուկիստական է, հանդուրժող և ազատախոհ, մինչդեռ համայնքային կյանքին բնորոշ է զգուշավորությունն ու այլախոհության նկատմամբ անհանդուրժողականությունը: Պատկերավոր ասած՝ քաղաքը խելացի է, գյուղը՝ ուժեղ: Ավանդական, փակ հասարակություններին բնորոշ բարոյականությունը կայուն է և նպաստում է ավանդական կենսակերպի վերարտադրությանը, մինչդեռ քաղաքացիական - ազատական բարոյականությունը առավել ճկուն է և դրանով իսկ նպաստում է անհատի ինքնիրացմանն ու ինքնության դրսևորմանը:

Հասարակության զարգացման ընթացքում այս երկու «բարոյականությունները», որպես կանոն, անհամատեղելի են: Սովորույթներով ղեկավարվող փակ համայնքը սարսափում է քաղաքացիական ազատ հարաբերություններից, ավանդական բարոյականության սակավությունից, այն ամենից, ինչը բաց քաղաքացիական հասարակությունը դարձնում է քաղաքակիրթ: Քաղաքացիական հասարակությունն էլ իր հերթին ստանձնում է ավանդական հասարակությունը քաղաքակրթելու գործա-

³ Гачев Г. Национальные образы мира. М., 1995.

ռույթ: Ավանդական ազգից քաղաքական ազգի վերածվելու դժվարին գործընթացն անվերապահորեն ենթադրում է ավանդական մշակութային - բարոյական մոդելի քննադատական վերանայում, ինքնանույնացման մոդելների փոփոխություն, *ինքնության արդիականացում*: Բանն այն է, որ մեզանում, օրինակ, դեռևս չեն լուծվել էթնոհամայնքային և քաղաքակրթական շահերի միջև ներդաշնակության հաստատման հիմնախնդիրները: Ի դեպ, էթնոհամայնքային ինքնության պարագայում հասարակության նկատմամբ մարդկանց պարտականություններն ու կապվածությունը խարսխված են բարոյականի վրա, մինչդեռ քաղաքացիական ինքնության պարագայում պարտավորություններն ու կապվածությունը խարսխված են օրենքի հեղինակության վրա: Ինքնության արդիականացման գործընթացում անպայմանորեն առաջանում է հասարակության նկատմամբ մարդկանց պարտականությունների իրականացման երկընտրանք (ավանդական - բարոյականի և իրավականի միջև), որի լուծումը կախված է հասարակության ինտելեկտուալ զարգացածության աստիճանից, գիտության՝ որպես սոցիալական ինստիտուտի, կայացածության չափից, ավանդական - մշակութային գործոնների ազդեցությունից և այլն: Իսկ դա իր հերթին նշանակում է, որ մեզանում էթնոհամայնքային և քաղաքացիական պարտականությունների միջև կան մի շարք գործառնական տարբերություններ⁴:

Եթե քաղաքացիական հասարակությունը կրթության և սոցիալականացման այլ միջոցներով չի նպաստում հասարակության քաղաքակրթման գործընթացին, ապա այն ժամանակի ընթացքում վերածվում է «խճանկարային» համայնքի, ուր կրթությունն ու գիտությունը դառնում են լուսանցքային (մարգինալ), գերակշռող են դառնում վարքի կարծրատիպային ձևերը և ակտիվանում են «անձի պաշտամունքի» գործառնության մեխանիզմները: Նման հասարակությունն ապրում է *ինտելեկտուալ դեգրադացիա*, քանի որ գերիշխող են դառնում ավանդույթները, դոգմաները, բարոյական արգելքները, բայց ոչ՝ առողջ բանականությունը և գիտելիքը: Առհասարակ, արգելքներին անվերապահորեն հավատարիմ հասարակությունները տառապում են *ինֆանտիլիզմով (պարզամտություն)*: Չայտնի է, որ պարզամտությամբ տառապող ավանդական հասարակություններում միաժամանակ ցածր է նաև հասարակական պատասխանատվության մակարդակը, քանի որ պատասխանատվությունն աճում է ազատությունների աճին զուգընթաց, իսկ նշված տիպի հասարակություններում ազատությունների փոխարեն «իշխում» են արգելքները, առաջին հերթին՝ բարոյական բնույթի: Այն, որ բարոյական արգելքները սերնդափոխություն չեն ապրում, չեն քննարկվում և վերաբժանորդվում սերունդների կողմից, նշանակում է, որ այսպիսի համակարգերում հասարակական գիտակցության մեջ ևս գերակա նշանակություն ունի առօրեական - կենցաղային մակարդակը: Մինչդեռ միայն տեսական մակարդակում է հնարավոր կիրառել ռեֆլեքսիվ և քննադատական մոտեցումը հասարակական հարաբերությունների բնույթի, զարգացման տրամաբանության ու հեռանկարների, արգելքների ու ազատությունների գործա-

⁴ Տե՛ս **Тощенко Ж. Т.** Этнокрафия. История и современность. Социологические очерки. М., 2000, էջ 410 - 411:

դրման նպատակահարմարության և մարդու ու հասարակության վրա ազդեցության նկատմամբ:

Առաջընթացի առումով հասարակություններն իրարից տարբերվում են առաջին հերթին ազատությունների չափով և իրավական ու բարոյական մակարդակում այդ ազատությունները սահմանափակող նորմեր ձևակերպելու կարողությամբ: Փաստ է, որ ազատությունների սահմանափակման, զսպման տրամաբանությամբ առաջնորդվող հասարակությունները սահմանափակում են ինտելեկտուալ և բարոյական զարգացման (արդիականացման) իրենց հնարավորությունները: Նման հասարակություններում ժամանակի ընթացքում առաջնային դեր են սկսում խաղալ սոցիալ - դարվինիզմի «օրենքները»՝ ֆիզիկական ուժը, վախը և այլն: Ինտելեկտուալ թերհասունության մասին են վկայում նաև հասարակության մեջ տարածվող ագրեսիվությունը, անհանդուրժողականությունը, նեղացկոտությունը, հոտայնությունը: Տրամաբանական է, որ այսպիսի հասարակություններում առաջնային պետք է լինեն բնազդային, ոչ թե հոգևոր պահանջմունքների բավարարմանն ուղղված գործողությունները: Հարկ է նկատել, որ նման հասարակական համակարգի կտրուկ և արմատական փոփոխությունը դժվար թե ցանկալի արդյունք տա, քանի որ ցանկացած փոփոխություն, առավել ևս՝ կտրուկ և համակարգային, ծնուն է համարժեք հակազդեցություն: Այդ հակազդեցություններից խուսափելու համար, թերևս, հասարակական հարաբերությունների արդիականացման առաջին քայլը պետք է լինի վերջիններիս *հումանիզացումը*:

Ավանդական ազգից քաղաքական ազգի վերափոխման գործընթացը ենթադրում է նաև *բարոյականության հումանիզացում*⁵, այն է՝ բարոյականությունն է մարդու համար, ոչ թե մարդը՝ բարոյականության, բացարձակ արժեք է մարդը, ոչ թե՝ «բարոյական» գաղափարը կամ կերպարը: Ինչպես կրոնական բարոյականության իմպերատիվ ոճը երբեմն հայեցակարգի հումանիստական լինելը դարձնում է վիճահարույց, այդպես էլ կարծրացած, դոգմատիկ բնույթ ունեցող ավանդական բարոյականությունը զարգացող հասարակության համար շատ դեպքերում ոչ թե խթան է, այլ խոչընդոտ: Որքան ուժեղ է ավանդական բարոյականության ազդեցությունը, այնքան ավելի կաղապարված են (վերահսկելի են) հասարակական գիտակցությունը, ազատատենչությունն ու արդիականանալու ձգտումը: Մինչդեռ քաղաքակիրթ հասարակություններում բարոյականի մասին պատկերացումների վերաիմաստավորումը սովորական «աշխատակարգ է»: Հասարակական հարաբերությունների հումանիզացումը՝ որպես ավանդական ազգից քաղաքական ազգի վերափոխման անբաժանելի գործընթաց, ենթադրում է հասարակական զարգացման նպատակի և դրա իրականացման ուղիների ձևակերպում: Գլոբալացման հոսանքների մեջ հայտնված մեծ ու փոքր շատ պետություններ ընդունել են այսպես կոչված «զարգացում կրկնօրինակման սկզբունքով» մոդելը: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս անցումային հասարակությունների փոխակերպումների փորձը, հետխորհրդային նորանկախ պետությունների նորագույն պատմությունը խիստ կասկածելի է դարձնում հասարակա-

⁵ Տե՛ս **Никонов А.** Свобода от равенства и братства. Моральный кодекс строителя капитализма. М., 2008, էջ 71:

կան հարաբերությունների վրա արևմտյան կենսակերպի կրկնօրինակման հունանիզացնող ազդեցության հանգամանքը:

Ավանդական ազգից քաղաքական ազգի, այն է՝ միասնական սոցիոմշակութային գիտակցությամբ սոցիալ - քաղաքական միավորի վերափոխման գործընթացում կարևոր դեր է խաղում նաև հասարակության *ինտելեկտուալացումը*, գիտության՝ որպես հասարակական կյանքը քննության առնող գիտելիքների համակարգի, և կրթության՝ որպես այդ փորձը փոխանցող միջոցի կայացումը: Վերջինս անհրաժեշտաբար ենթադրում է *մասնագիտական գիտելիքի՝* որպես պրոբլեմների լուծման *ամենաարդյունավետ ձևի* ընդունում: Հասարակության ինտելեկտուալացումը նշանակում է նաև հասարակական հարաբերությունների հունանիզացում և բարոյական արգելքների մեղմում:

Ավանդական ազգից քաղաքական ազգի վերափոխման գործընթացում առանձնահատուկ դեր է խաղում հատկապես *քաղաքացիության սկզբունքը՝* հռոմեական մշակույթի այդ հանճարեղ հայտնագործությունը, ըստ որի՝ քաղաքակիրթ հասարակությունը հիմնված է ո՛չ թե ազգակցական - բարեկամական կապերի և ո՛չ թե նույն աշխարհայացքային (օր.՝ կրոնական) կողմնորոշումների վրա, այլ *գրված օրենքով կարգավորվող պրակտիկ կյանքի* վրա: Եվ որքանով մարդիկ միջավայրի արդյունքն են, այդքանով քաղաքակիրթ հասարակությունը ստեղծում է կյանքին պիտանի, հասարակության զարգացմանը նպաստող բարոյականություն և մարդուն զերծ պահում առասպելաբանված բարոյական իդեալները կրկնօրինակելու առավելապաշտական ձգտումներից: Անշուշտ, այս պարագայում ևս գործ ունենք բարոյականության՝ ոչ թե մարդուց վեր կանգնած սկզբունքի, այլ մարդու և հասարակության կյանքի կազմակերպմանն ու զարգացմանը նպաստող երևույթի ընկալման հետ: Հասարակական հարաբերությունների զարգացման ընթացքում տեղի է ունենում նաև հանրային արժեքների ու բարոյականության և վերջիններիս վերահսկման նույնքան հանրային ձևերի «անհատականացում»՝ ենթամշակութային, դասակարգային, մասնագիտական և բազում այլ մակարդակներում: Այլևս գործ ունենք ոչ թե մեկ միասնական ավանդական արժեհամակարգի ու բարոյական նորմերի և դրանց վերահսկման կոլեկտիվ ձևերի հետ, այլ հասարակական հարաբերությունների բարդացմանը զուգահեռ բարդացող, բազմազան դրսևորումներ ու լուծումներ պահանջող արժեհամակարգի ու բարոյականության հետ, որոնց պարագայում վերահսկման ավանդական մեխանիզմներն արդեն անզոր են: Դրանց փոխարինելու է գալիս օրենքը՝ որպես համապարտադիր ու անխուսափելի երևույթ:

Հասարակության ինտելեկտուալացման հեռանկարում *հասարակության հավաքական ինտելեկտուալ կարողությունը գերազանցում է իշխանության հավաքական ինտելեկտուալ անկարողությանը*: Այդ իրավիճակը երբեմն բնութագրում են որպես «անվերադարձի կետ»⁶: Այն է՝ մարդիկ փոխվում են, և այլևս անհնար է նրանց կառավարել հին, ավանդական մեթոդներով, պարուրել կրոնական կամ կեղծ - հայրենասիրական գաղափարախոսության շղարշով:

⁶ Տե՛ս **Никонов А.** Судьба цивилизатора. Теория и практика гибели империй. М., 2006, էջ 48:

МОВСЕС ДЕМИРЧЯН – Актуализация нравственной идентичности как предпосылка формирования политической нации. – Принимая за основу положение о том, что в ходе исторического развития традиционные нации трансформируются в нации политические, автор выдвигает ряд тезисов. В них, в частности, утверждается, что стержнем духовной культуры любой нации являются нравственные представления, нормы поведения, идеалы. Последние наиболее сильны в так называемых аграрных государствах, где распространён сельский образ жизни – благоприятная основа для укрепления традиционной морали. Трансформация традиционной нации в политическую с неизбежностью предполагает ломку традиционных моральных установок и критическую их оценку с точки зрения пригодности для развития общества, преодоления стереотипов и формирования новой идеологии, ориентированной скорее на государство и личность, чем на нацию и коллективизм. Под политической нацией в данном случае имеется в виду социально-политический коллектив с общим этнокультурным сознанием. Предполагается, что наиболее успешным окажется тот проект преобразования традиционной нации в политическую, где будет осуществляться интеллектуализация общества.

MOVSES DEMIRCHYAN - Actualisation of moral identity as a precondition for the formation of a political nation. – Considering the fact that during historical development the traditional nations transform into political nations, a number of theses are put forward, affirming that moral representations, norms of behaviour, ideals make the spiritual core of any nation. These factors are particularly obvious in the so-called agrarian states, where the rural way of life is a favourable basis for strengthening traditional morality. At the same time, the transformation of a traditional nation into a political one inevitably implies changes in traditional moral dispositions and the critical evaluation of the latter in terms of suitability for developing the society, overcoming stereotypes and forming a new ideology focused more on the state and the person rather than on the nation and collectivism. In this case, 'political nation' means a socio-political community endowed with general ethnocultural consciousness. It is supposed that a traditional nation is successfully transformed into a political one when the society is intellectualized.